

Світлана Авхутська

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті зроблено спробу проаналізувати результати експериментальної роботи з впровадження педагогічних умов формування полікультурної компетентності майбутніх учителів історії у процесі професійної підготовки. Наведено критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісно-рефлексивний) та показники рівнів (високого, середнього, низького) полікультурної компетентності студентів історичних факультетів. Представлено порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального етапів експерименту з формування даної якості у майбутніх учителів історії двох регіонів України, що підтвердили ефективність визначених педагогічних умов.

Ключові слова: *полікультурність, полікультурна компетентність, професійна підготовка, педагогічні умови формування полікультурної компетентності майбутніх учителів історії, критерії та показники рівнів полікультурної компетентності, педагогічний експеримент.*

Загострення міжетнічних та міжнаціональних взаємин, що спостерігається сьогодні в Україні, свідчить про те, що нині занадто крихкими між людьми, усередині громади й суспільства, між державами є цінності миру, взаємоповаги, терпимості й дружби. Полікультурна освіта, яка сприяє формуванню толерантності кожної людини до іншої культури та її носіїв, найбільшим чином відповідає потребам сучасного українського суспільства та його намірам щодо приєднання до європейської спільноти. Тому актуальною постає проблема формування вчителя як такого наставника, котрий буде здатний виховати громадянина світу з планетарним баченням і такою поведінковою нормою і етикою, за яких пріоритетними будуть вічні загальнолюдські та національні чесноти.

Особливо важливо сформулювати цю якість у майбутніх учителів історії, тому що розуміння української історії в контексті національної ідентичності й культурної різноманітності має стати нагальною потребою не лише для етнічних українців, а й для всіх громадян України – представників близько 130 національностей, незалежно від національної, релігійної приналежності, оскільки всі вони є українською полікультурною спільнотою.

Останнім часом дослідженню проблеми полікультурності вітчизняні науковці приділяють значну увагу, зокрема, в дисертаціях проаналізовано

зарубіжний досвід полікультурної освіти в Польщі (О. Івашко, 2012), Канаді (О. Жорняк, 2013), досліджено формування полікультурної компетентності іноземних студентів під час навчання в українських вузах (Ху Дихуа, 2013), майбутніх вчителів (Л. Чередниченко, 2012) та майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (Т. Осьмак, 2012).

Проте, виявлений автором переважно низький рівень сформованості полікультурної компетентності майбутніх учителів історії вищих навчальних закладів (46,8 %) центрального та північно-східного регіонів України свідчить про недостатнє відображення проблеми полікультурності в змісті, методах і формах підготовки вчителів історії у вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладах. Тому наша дослідницька **мета** полягає в аналізі результатів експериментальної роботи з впровадження педагогічних умов формування полікультурної компетентності майбутніх учителів історії в процесі професійної підготовки.

На основі узагальнення існуючих ідей полікультурної компетентності визначено, що полікультурна компетентність майбутнього учителя історії є інтегративним професійно-особистісним утворенням, що формується в процесі професійної підготовки і складається з комплексу історичних і культурологічних знань, професійно-педагогічних умінь, навичок міжкультурної взаємодії та професійно значущих особистісних якостей, що сприятиме ефективному здійсненню педагогічної діяльності на засадах полікультурності в умовах полікультурного суспільства.

У процесі підготовки до експериментальної роботи виокремлено критерії та показники рівнів (високого, середнього, низького) сформованості даного інтегративного утворення: мотиваційний (ставлення до полікультурної компетентності як до ціннісного професійно значущого утворення, потреба в її формуванні, орієнтація на національні та полікультурні цінності); когнітивний (сформованість і характер засвоєння знань, необхідних учителю історії для здійснення професійної діяльності на засадах полікультурності); діяльнісний (сформованість умінь здійснювати діяльність на засадах полікультурності); особистісно-рефлексивний (адекватність самооцінки, виявлення полікультурно і професійно значущих якостей, культурна та національна самоідентифікація).

На констатувальному етапі експерименту було розв'язано коло завдань: визначення групової приналежності студентів історичних факультетів, зокрема гендерної, соціальної, етнічної, мовної, релігійної; виокремлення уявлень майбутніх учителів історії про проблему полікультурності, виявлення ставлення до необхідності посилення полікультурної підготовки педагога; виявлення якостей особистості майбутніх учителів, що допомагають їм здійснювати позитивну міжкультурну взаємодію з іншими людьми; визначення рівня культури толерантності як базової моральної якості особистості; виявлення факторів, що впливають на формування полікультурної компетентності

майбутнього учителя історії у процесі підготовки; визначення рівня сформованості полікультурних вмінь студентів. Аналіз зазначених аспектів полікультурної компетентності в межах констатувального експерименту дав змогу з'ясувати загальні тенденції та відмінності в полікультурно-особистісних проявах студентів історичних факультетів педагогічних ВНЗ центрального та північно-східного регіонів України та виявити вихідний рівень сформованості полікультурної компетентності.

Так, аналіз особистісної та мотиваційної сфер студентів двох регіонів України засвідчив, що в цілому студенти спрямовані на ефективну майбутню педагогічну діяльність, бажають розвивати полікультурні якості, зокрема толерантність, емпатійність, комунікабельність, відповідальність. Було відмічено, що у студентів центрального регіону рівень розвитку культури толерантності вищий ніж у студентів північно-східного регіону (різниця складає 5,5 %). Вірогідність цих даних було перевірено за допомогою t-критерію Стьюдента, який у даному випадку $P(t) = 2,88$ на п'ятивідсотковому рівні вірогідності P [1, с. 224]. Також студенти центрального регіону відрізнялися більш вираженою патріотичною спрямованістю на традиції й ідеали українського народу, ніж студенти північно-східного регіону. Отже, перевірені статистично емпіричні дані підтвердили теоретичне положення полікультурної освіти про те, що людина, добре обізнана про власну культуру, здатна краще зрозуміти й поважати цінності інших культур.

Проте аналіз когнітивної та діяльнісної сфер полікультурної компетентності респондентів дав можливість зробити висновок про переважно низький рівень сформованості знань та умінь майбутніх учителів історії здійснювати професійну діяльність на засадах полікультурності в умовах полікультурного суспільства. Так, студенти обізнані про деякі напрями полікультурної роботи педагога, фрагментарно володіють полікультурними знаннями, але ці знання «розпорошені» по різних навчальних дисциплінах (культурології, соціології, релігієзнавства, етики та ін.). Крім того, студентами історичних факультетів суттєво недооцінені полікультурно розвивальні можливості історичних та педагогічних дисциплін, а саме етнопедагогіки як засобу полікультурного виховання, громадянської освіти як засобу громадянського виховання, теорії та методики навчання історії, де полікультурність розглядається як одна із головних засад викладання історичних подій.

Формувальний експеримент було спрямовано на перевірку педагогічних умов формування полікультурної компетентності майбутніх учителів історії у процесі професійної підготовки: усвідомлення студентами важливості викладання історії на засадах полікультурності та перспектив використання полікультурного знання в майбутній професійній діяльності в полікультурному середовищі; застосування активних та інтерактивних форм, методів, освітніх технологій організації навчально-

виховного процесу, спрямованих на відпрацювання вмінь і розвиток професійно значущих (інтелектуальних, комунікативних, рефлексивних) здібностей студентів; напрацювання майбутніми вчителями історії власного досвіду професійної діяльності на засадах полікультурності в умовах педагогічної практики.

На основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних науковців [2–4] встановлено, що викладання історії на засадах полікультурності передбачає врахування принципів культуровідповідності (органічна єдність освіти з історією, культурою, мовою, традиціями і звичаями народу, що забезпечує духовну наступність та спадкоємність поколінь), інтеграції (інтегрованість української історії в контекст європейських та світових історичних процесів), толерантності (сприяння культурному плюралізму, поважне ставлення до історії та культури інших націй, й особливо до тих, які мешкають на території України). Напрямами реалізації даної педагогічної умови було обрано актуалізацію, систематизацію та поглиблення знань студентів (філософських, культурологічних, релігійних, історичних тощо) про культуру, релігію, етнос, націю, ідентичність, підходи і способи їх пізнання з метою пояснення ситуацій міжкультурної взаємодії в шкільних курсах всесвітньої історії й історії України; розширення знань про джерела інформації з питань культурної взаємодії різних народів на окремих етапах історії та набуття вмінь самостійно інтерпретувати їх зміст, критично аналізувати й оцінювати; набуття знань методів і прийомів створювати позитивний емоційний клімат навчального заняття та безконфліктне педагогічне середовище; коректно висвітлювати дискусійні теми, пов'язані з міжкультурною взаємодією на різних історичних етапах; розвиток уміння адаптуватися у полікультурному середовищі, використовуючи знання з історії та інших дисциплін для досягнення порозуміння в ситуаціях опосередкованого та безпосереднього міжкультурного спілкування.

Формувальний експеримент було проведено в три етапи: пред'явлення полікультурних знань та цінностей, їх усвідомлення й прийняття; реалізація полікультурно-ціннісних орієнтацій в навчальній діяльності з метою набуття полікультурних умінь; закріплення знань та умінь полікультурної діяльності в освітній сфері.

Результати констатувального експерименту засвідчили сутнісні позитивні зміни за всіма критеріями полікультурної компетентності майбутніх учителів історії. За когнітивним критерієм збільшилась кількість студентів з високим (на 29 %) та середнім рівнем (на 20 %) сформованості цього критерію, натомість суттєво зменшився низький рівень (на 49 %). Це свідчить про те, що майбутні учителі історії оволоділи системою полікультурних знань, набули уявлення про педагогічну діяльність на засадах полікультурності, дізналися про ефективність активних та інтерактивних форм, методів, освітніх технологій у

формуванні полікультурності в учнів. Відбулися суттєві позитивні зміни у володінні майбутніми педагогами полікультурними вміннями (на кінець експериментальної роботи кількість студентів, що володіли вміннями на низькому рівні, зменшилася майже в 2,5 рази і склала 16,1 %). Такі дані дозволили припустити, що розроблені і поетапно впроваджені педагогічні умови формування полікультурної компетентності майбутніх вчителів історії дозволили досягти студентам високого та середнього рівнів практичної готовності до творчого застосування полікультурних знань та вмінь і набути власний досвід педагогічної діяльності на засадах полікультурності. Тенденції до збільшення високого та середнього рівнів спостерігалися також за мотиваційними та особистісно-рефлексивними критеріями полікультурної компетентності (статистичну значущість результатів експерименту доведено використанням t-критерію Стьюдента, який за кожним критерієм $P(t) \leq 0,05$ на п'ятивідсотковому рівні вірогідності $P = 0,05$) [1, с. 225].

Отже, впровадження в навчально-виховний процес педагогічних умов формування полікультурної компетентності майбутніх учителів історії в процесі професійної підготовки підтвердили прогностичні сподівання дослідження, оскільки за результатами експериментальної роботи 38,7 % студентів досягли високого й середнього рівня сформованості полікультурної компетентності. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів обраної проблеми. До перспектив подальших напрямів вважаємо за доцільне віднести уточнення й поглиблення представленої концепції формування полікультурної компетентності майбутніх учителів історії з урахуванням зарубіжного досвіду розвитку даного професійно-особистісного утворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
2. Ладиченко Т. Нові методи вивчення історії у багатокультурному суспільстві / Тетяна Ладиченко // Історія в школах України. – 2008. – № 11–12. – С. 9–11.
3. Нові підходи до історичної освіти в умовах багатокультурного суспільства : навч. посібн. для студ. ВНЗ / [Баханов К. О., Баханова С. С. та ін.] ; за заг. ред. Баханова К. О. – Л. : ЗУКЦ, 2012. – 164 с.
4. Gallagher C. History Teaching and the Promotion of Democratic Values and Tolerance: The Handbook for Teachers / Carmel Gallagher. – Strasbourg : Council of Europe, 1996. – 46 с.